

A KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDÁLKODÁS SZUBJEKTÍV ASPEKTUSAI

BIRTALAN ILONA LILIÁNA^{1,2,3} – KIS BERNADETT⁴ – BÁRDOS GYÖRGY³

¹Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Doktori Iskola

²Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet

³Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet

⁴Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar,
Alkalmazott Egészségtudományi és Egészségfejlesztési Intézet

E-mail: birtalan.liliana@ppk.elte.hu

Beérkezett: 2019. február 22. – *Elfogadva:* 2019. október 8.

Elméleti háttér: A közösség által támogatott mezőgazdálkodás (CSA) gyorsan növekvő jelenség világszerte, a helyi élelmiszer termelésének és elosztásának az a módja, amikor a termelő és a fogyasztók (tagok) közvetlenül elköteleződnek egymás felé. A közösségi mezőgazdálkodási rendszerek, mint alulról jövő társadalmi kezdeményezések, az élelmiszerek „árutlanítása” felé tett törekvésként is értelmezhetők, és szorosan kapcsolódnak a fenntarthatóság kérdésköréhez, mely a pszichológiai és az egészségfejlesztési diskurzusba hazánkban még alig került be.

Módszertan: A szakirodalmak kiválasztása során először konkrét szókombinációk mentén kerestünk cikkeket, majd a talált cikkek irodalmi hivatkozásait áttanulmányoztuk; illetve szakirodalom-kereső portálok elsődlegesen talált cikkeihez ajánlott további cikkeit tekintettük át a CSA-részvétellel járó tapasztalatok szempontjából.

Eredmények: Áttekintésünk alapján látható, hogy a részvétel nemcsak konkrét előnyök mentén értelmezhető, hanem a további aspektusok, mint Hasonló gondolkodás, Lokalitas (város-vidék tengely), Személyes törődés, Életmódváltás, valamint az Újraírt sémák taglalása is legalább olyan fontos.

Következtetések: Véleményünk szerint a CSA-ban való részvétel átgondolása hasznos információkat nyújthat többek között a fenntartható pozitív mentális egészség fogalmának kibontásában.

Kulcsszavak: közösség által támogatott mezőgazdálkodás; CSA-részvétel (tagság); fogyasztás; életmód; mentális egészség

BEVEZETÉS

Fogyasztásunk mögött igényeink, szükségleteink állnak. Azok kielégítésére törekszünk, amikor fogyasztunk, ugyanakkor minden ember minden döntési szituációban egyedileg viselkedik, amit befolyásolnak kulturális és társadalmi tényezők, személyes és pszichológiai jellemzők (Kotler, 2004). Jean Baudrillard elméletét feldolgozva Gulyás (2011, 25) a következőket írja: „a jelenlegi fogyasztói társadalom a tömegtermelés következményeként alakult ki, és radikális elidegenedés jellemzi. Azt állítja [Baudrillard], hogy az áruszemlélet olyannyira általánosult, hogy már nemcsak a termelési és a munkafolyamatokat vezérli, hanem az egész kultúrát, a szexuális és az emberi kapcsolatokat, de még az emberek vágyait is.”

Számos olyan fogyasztói csoportosulás létezik ma már, amely megkérdőjelezi a fogyasztói társadalom keretrendszerét, különösen az iparosodott agrártermelést. Ezek egyike a közösség által támogatott mezőgazdálkodás¹ (angol nevén *Community Supported Agriculture*, rövidítve: *CSA*), amely ugyan nem kritizálja közvetlenül a fogyasztói társadalom működését, mégis igyekszik minimalizálni az uralkodó mezőgazdasági módszerek negatív hatásait (Thompson és Coskuner-Balli, 2007). Az első CSA-k megjelenése óta már körülbelül hatvan év telt el (Tegtmeier és Duffy, 2005), az ezzel kapcsolatos kutatások is már jó 50 éve folynak. Úgy tűnik, hogy a jelenség tudományos vizsgálata mindig aktuális, miközben a kutatók egyre újabb megközelítéseket alkalmaznak vizsgálataik során.

Alulról jövő társadalmi kezdeményezésekként a CSA-k szorosan kapcsolódnak a fenntarthatóság kérdésköréhez (Cohen, Gearhart és Garland, 2012), mely a pszichológiai és az egészségfejlesztési diskurzusba még alig került be hazánkban (Kis, 2017). A fenntartható fejlődés fogalma egy olyan fejlődést jelent, mely során a jelen generációk szükségletei kielégülnek, de úgy, hogy ezzel a jövő generációknak ne csökkenjen az esélye, és az ő szükségleteik is kielégülhessenek (Brundtland, 1987). A koncepció vonatkozik a gazdaságra, a társadalomra és a környezetre egyaránt. A CSA-k a maguk nem növekedési (*small is beautiful*) gazdasági szemléletével, egyenlőséget, részvételi demokráciát és etikus bánásmódot propagáló társadalmi szemléletükkel, és jellemzően az ökológiai gazdálkodás szempontjainak figyelembevételével a fenntarthatósági gondolatot képviselik. Vagyis a CSA-rendszerek jók a helyi gazdaságnak, az embereknek és a földnek, természetnek egyaránt (Kis, 2014). Sajnálatos módon a fenntarthatóság témája kevéssé reprezentált mind a pszichológia, mind az egészségfejlesztés területén, pedig úgy tűnik, hogy a CSA-k lehetőséget biztosítanak a fenntartható viselkedésre, amely pedig a pozitív mentális egészséggel mutat kapcsolatot (ld. Birtalan, Rigó, Bárdos, Rácz és Oláh, 2018; Fajzi és Erdei, 2015; Kis, 2017).

Ahogy látni fogjuk, a részvételnek számos fontos, egymással is összefüggő megközelítése lehet, amelyek megismerése nélkül nehezen érthető az a sajátos magatartási mintázat, ami a közösségi mezőgazdálkodáshoz tartozó tagságot jellemzi. A CSA-ban

¹ A magyar és angol fogalmak máshogyan használatosak: míg a CSA-ba csak a mezőgazdasági termelés és elosztási rendszerben működő zöldségközösségek tartoznak, a közösség által támogatott mezőgazdálkodást rövidítve, hazánkban használatos „közösségi mezőgazdálkodás” kifejezésbe a közösségi kertek is beletartoznak (Réthy és Dezsény, 2013). A fogalmat ezért most az angol betűszóval jelezzük a cikk során.

való részvétel során termelők és tagok közvetlen kapcsolódása egyértelműen egészséges táplálkozási potenciált biztosít a tagság számára, miközben az ezzel járó vállalások komoly elköteleződéssel járnak (Allen, Rossi, Woods és Davis, 2017; Cohen és mtsai, 2012; Landis és mtsai, 2010; Minaker és mtsai, 2014). Szakirodalmi áttekintésünk során célunk az volt, hogy azonosítsuk, értékeljük és szintetizáljuk a CSA-részvételt vizsgáló szakirodalmakat a részvétellel járó tapasztalatok, a résztvevőkben kialakuló szubjektív kép szempontjából. Véleményünk szerint a közösségi mezőgazdálkodásban való részvétel átgondolása emellett hozzájárulhat a fenntartható pozitív mentális egészség (Fajzi és Erdei, 2015) fogalmának kibontásához is.

CSA ÉS RÉSZVÉTEL

A hazai mindennapi szóhasználatban gyakran *zöldegyes* néven is emlegetett, közösség által támogatott mezőgazdálkodás a tudatos fogyasztásra törekvő mozgalmak egyik gazdaságilag legjobban leírható fajtája (Landis és mtsai, 2010). A CSA-knak nincs jól bevett, konkrét definíciója (Charles, 2011), de a jelenleg is működő közösségek alapelve, hogy a központi szerepben megjelenő termelő közvetlenül és rendszeresen látja el fogyasztóit (pontosabban a tagokat) friss és jellemzően biominőségű terményekkel (Lang, 2005). A közvetlen szerződéses kapcsolat közöttük egy szezonra jön létre, körülbelül 40-50 hétig tartó időszakokra, amely évente hosszabbítható.

CSA-k tagjai főleg a környezettudatos, az organikus élelmiszerek fogyasztását előnyben részesítő városiak. A nem és társadalmi státusz szintén befolyásolja a részvételt: a CSA-k irányába leginkább a magasán képzett nők lépnek, akik anyagilag biztos háttérrel rendelkeznek (Goland, 2002; Jarosz, 2011; Zepeda és Li, 2006).

A részvétel kézzelfogható előnye a tagok számára, hogy élelmiszer-biztonságot garantál, magas tápanyagtartalmú és biológiailag tiszta élelmiszert nyújt, valamint tájékozottságot biztosít az élelmiszer származásával kapcsolatban (Forbes és Harmon, 2008). Mivel minden egyes CSA alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz, vagyis igyekszik egyensúlyban működni a szélesebben értelmezett gazdasági, társadalmi és környezeti viszonyok között, sokféle változata jöhet létre a logisztika formája, a tagi önkéntes lehetőségek, az árazás vagy akár a közösségi működés tekintetében. Ugyanakkor bizonyos működési részletek, mint a szezonális elve a termelésben, a rendszeres áruátvétel és a közvetlen kapcsolat a termelővel mindenhol megjelennek.

Fontos megjegyezni, hogy az első közösségi mezőgazdálkodási formák céljai között az aktív közösségben működés kiemelt helyen szerepelt (DeLind, 2011; DeLind és Ferguson, 1999; Press és Arnould, 2011). Napjainkban a CSA megjelenési formái széles skálán mozognak: a teljes mértékben közösségileg működtetett gazdaságoktól egészen olyan piacorientált szerveződésekig is találunk példákat, ahol a közösségi tényezőnek csak minimális szerepe van (Adam, 2006; Cone és Kakaliouras, 1995; Goland, 2002). Egyes szerzők szerint sokkal inkább instrumentális gazdasági kapcsolódás formájában működnek ma a CSA-k (Pole és Gray, 2013), ami jelentheti azt is, hogy a fogyasztók épp csak átveszik a csomagot, és minimális kommunikáció zajlik köztük. Emögött általános társadalmi tendenciákat feltételeznek a kutatók (ld. Putman megközelítése in

Pole és Gray, 2013), de az egészséges élelmiszerek fogyasztásának fokozódó igénye is hatással lehet erre (Lang, 2010).

A CSA-részvételükkel azok inkább elégedettek, akik fizikailag részt vesznek a gazdaság tevékenységében, idősebbek, és a zöldségek fogyasztása felé elkötelezettek (Lang, 2005). A minőségi saját élelmiszer beszerzése, amit aztán meg lehet osztani a személyes környezetben, és a helyben termelés miatti szállítás révén vélt kevesebb energia felhasználása az egészség- és környezettudatos fogyasztás élményét nyújtja a tagoknak (Chen, 2013; Hayden és Buck, 2012). Nem mellesleg, e csatornán keresztül a kapott bioélelmiszert sokszor olcsóbban érik el a tagok a kiskereskedelmi árhoz viszonyítva, tekintettel arra, hogy a viszonteladók kimaradnak az elosztási láncból (Cooley és Lass, 1998; Sabih és Baker, 1998).

A részvétel előnyei mellett általában kevés szó esik a csatlakozáskor arról, hogy a tagság a mindennapi életvitel szempontjából számos nehézséget is rejt, ami magas kilépési arányt eredményez, és ez éves szinten akár 50%-os tagcserét is jelenthet (Goland, 2002). Az elköteleződők a gazda számára méltányos megélhetést biztosító havi átalányt fizetnek, a várható termények fajtáját és mennyiségét a szezon előtti éves vetéstervezés hivatott biztosítani (Kis, 2014). A CSA-részvétel számtalan esetben tehát kész helyzet elé állítja a tagot: például a várható termények fajtáját és mennyiségét kevéssé tudják szabályozni. A szélsőséges időjárás miatti inszégesebb időszakok megoldása (tehát fix átalányért kapott kevesebb termény), vagy bőséges időszak esetén az otthoni tárolás és feldolgozás kényszere (tehát egy hét múlva jön az újabb termény-csomag) okozta folyamatos terhelés szintén komoly kihívást jelenthet a tagok számára. Ezen túl az ökológiai gazdálkodás következtében előkerülő, eddig ismeretlen zöldségek, vagy a szokatlan előkészítési folyamatok (pl. föld és/vagy élőlények eltávolítása a terményről, más, kevésbé ismert fűszerek, például izsóp használata) próbára teszik a tagokat (Tegtmeier és Duffy, 2005). A CSA-részvétel jellemzőinek összefoglalóját, mely a fogyasztó szándékát jelentősen befolyásoló pszichológiai szempontokat is felsorakoztatja, az 1. táblázatban szemléltetjük.

Fontos megjegyezni, hogy az általánosabb gazdasági elemzéseken túl (pl. kiskereskedelmi érték, árazási modell elemzések), például a vásárlói hűség, vásárlói elégedettség, érzékelt termék-érték is gazdasági elemzések tárgya a CSA-khoz kapcsolódóan (Chen, 2013; Cronin, Brady és Hult, 2000; Lang, 2005; Zepeda és Li, 2006). A terme-

1. táblázat. CSA-részvétel jellemzői

Működési elvek	Részvétel előnyei	Részvétel nehézségei	Pszichológiai szempontok
termelőtől kapott termény ökológiai gazdálkodás gazda méltányos megélhetése elköteleződés a termelő-tagok között közösségi működési forma	bioélelmiszer élelmiszer-biztonság tájékozottság az élelmiszer forrásáról egészséges táplálkozás kapcsolódás másokhoz	ismeretlen termények otthoni tárolás feldolgozás kényszere logisztika egyeztetési nehézségek/konfliktusok	egészségtudatosság környezettudatosság természetközelség bizalom pszichológiai nehézségek (pl. új szokások kialakítása, alkalmazkodás a természethez, lemondás a kényelemről)

lőktől a tagoknak juttatott többletértékek (pl. tudás, élelmiszer-biztonság, személyes odafigyelés) megértése, az emberi közelség, a bizalom, mint e fogyasztási térben létrejövő közjavak taglalása további, már alternatívabb utakat bejáró gazdasági elemzéseket jelentenek a CSA működési keretének megértésében (Trauger, Sachs, Barbercheck, Brasier és Kiernan, 2010). A számszerűsíthető, gazdaságilag kézzelfogható előnyök mellett a részvételnek számos további hozadéka is van (Kloppenburger, Hendrickson és Stevenson, 1996), amelynek feltérképezésére jelen tanulmány törekedett a szakirodalmi áttekintés során.

A CSA-RÉSZVÉTELLEL JÁRÓ TAPASZTALATOK AZONOSÍTÁSA

A szakirodalmak kiválasztása során (2016. november – 2017. május között) először konkrét szókombinációk mentén kerestünk cikkeket, az invariáns kifejezésünk mindig a CSA volt, és ezt követte az alábbi szavak egyike: szakirodalmi áttekintés, kvalitatív (módszertan), motiváció, érték, részvétel, tagság, fogyasztó, fogyasztás, hozzáállás, egészség, pszichológia, egészségpszichológia. Az elsődleges keresést követően a talált cikkek irodalmi hivatkozásait is áttekintettük, illetve szakirodalom-kereső portálok (pl. Google Scholar; Science Direct) először talált cikkeihez ajánlott további cikkeit tekintettük át. Az áttekintésbe azok az anyagok kerültek be (kb. 100 cikk), amelyek az egyéni tagi-részvételi tapasztalatok feldolgozását tekintve tartalmaztak releváns információkat.

A fellelhető aktuális, releváns szakirodalom feldolgozása során értelmeztük és rendszereztük azok mondanivalóit a részvétellel járó tapasztalatok szempontjából. A különböző nézőpontokat (pl. közegészségügy, vidékszociológia, antropológia; kvalitatív vagy kvantitatív, kevert módszertani vizsgálatok; gazdára fókuszáló vagy résztvevői vizsgálatok) integráltuk, és törekedtünk következtetéseket levonni, átfogóan felvázolni a vizsgált időszakban elérhető CSA-elemzéseket. A CSA-tagság háttérének megértéséhez elengedhetetlen a tág megközelítésrendszer, amely meglátásunk szerint több elemből áll, ilyenek: a Hasonló gondolkodás, a Lokalitas (város-vidék tengely), a Személyes tördés, az Egészséges táplálkozás, az Életmódváltás és az Újraírt sémák.

Hasonló gondolkodás

A CSA-k mint alulról jövő társadalmi kezdeményezések, a környezettudatos és társadalmilag aktív termelők és fogyasztók környezetében alakulnak ki (Cone és Myhre, 2000; Jarosz, 2008; Lamb, 1994; Landis és mtsai, 2010). A hasonló gondolkodás, a hasonló elveket fontosnak tartó közeg értéket képvisel a tagok számára – derül ki egy 565 fős amerikai vizsgálatból (Pole és Gray, 2013), és a CSA sokféle szemléletmód alá (ld. alább) sorolható be.

A CSA-k népszerűsége pl. az USA-ban azon az egyszerű tényen is alapul, hogy a „helyi élelmiszer” mozgalom („local food”) részeként is értelmezhető, a helyi élelmiszerek közvetlen beszerzési forrásaként (DeLind, 2011; Zepeda és Leviten-Reid, 2004; Zepeda és Li, 2006). A helyi termelés és fogyasztás elhelyezhető továbbá a *food miles* (terme-

lési, illetve fogyasztási helyek közötti távolság minimalizálása elsősorban az eljuttatás energiaigényére koncentrálna), vagyis a hazánkban leginkább *50 kilométeres diéta* néven futó környezettudatos szemléletmód megvalósulásaként, mivel jellemzően a gazdaság és az átvételi pontok közel esnek egymáshoz (Zsolnai és Podmaniczky, 2010). A CSA egy másik társadalmi kezdeményezés alá is sorolható, ez a *voluntary simplicity*, azaz az *önkéntes egyszerűség*, amelynek lényege a fogyasztás és az anyagi javak keresésének önkéntes, tudatos és szándékos csökkentése (Thompson és Coskuner-Balli, 2007).

A CSA-kban való tagságnak lehet erős kiütkereső alapja is (*counter-hegemony*), tudniillik a hagyományos termeléssel szembeni aggodás, vagy a tudatos és fenntartható fogyasztás melletti elköteleződés is szerepet játszhat a részvételben (Cox és mtsai, 2008; Press és Arnould, 2011; Ravenscroft, Moore, Welch és Hanney, 2013). Mint az alternatív élelmiszer-hálózatok egy formája, jellemzően az élelmiszerhez való hozzáférés (*accessibility to food*), a közelség (*proximity*) koncepcióival is társítják (Pascucci és mtsai, 2016). Globális szemszögből nézve számottevő különbségek vannak a különböző kultúrák motivációi szempontjából: míg Észak-Amerikában a CSA-k köre azok a fogyasztók gyűlnek, akik keresik a választ a globalizáció veszélyeire (McIlvaine-Newsad, Merrett és McLaughlin, 2004), addig Kínában a CSA-k inkább a biztonságos élelmiszerforrást keresőket tömörítik (Gale, 2011; Shi, Cheng, Lei, Wen és Merrifield, 2011).

Lokalitás: város-vidék tengely

Közösségi mezőgazdálkodási formák jellemzően nagyvárosok környezetében találhatók meg (Jarosz, 2008). A létrejövő gazda-fogyasztó kapcsolatok a gyakorlatban tehát növekvő interakciós lehetőséget és információáramlást biztosítanak a városlakók és a vidéken élők között, ami a CSA-tagság meghatározó momentumja (Dixon és Richards, 2016; Tegtmeyer és Duffy, 2005). A városlakók szemében a vidéki régiók sokszor a szabad termelés otthonát jelentik, és olyan helyként vélekednek róluk, amit városi emberként nehezen érhetnének el. Ez az elérhetetlenségérzet csökkenthető azáltal, hogy közvetlenül kapcsolódnak nemcsak a termelőhöz, vagyis a saját élelmiszerük előállítójához (Cleveland, Copeland, Glasgow, McGinnis és Smith, 2016), hanem magához a gazdasághoz mint konkrét helyhez, és annak a földterületéhez (Cone és Myhre, 2000; Feagan és Henderson, 2009; Kis, 2014; Schnell, 2007).

Személyes törődés

A CSA-termelők körülményeit elemző kutatások az alternatív mezőgazdálkodást mint életmódot vagy értékek kifejeződését taglalják (Jarosz, 2011; Trauger és mtsai, 2010). E környezetben a közösséghez, élelmiszerhez, természethez, a földhöz, a vízhez való kapcsolódás fontos eleme a törődés. A termelők a gazdasági sikeresség és a termelékenység helyett sokszor a személyes odafigyelés és felelősség, vagy etikai kérdések mentén működtetik ökológiai gazdaságukat (Charles, 2011; Sumner, 2003; Wells és Gradwell, 2001). Nem véletlen, hogy a CSA-val kapcsolatos működést a gon-

doskodó törődéssel, gondoskodó gyakorlattal (*caring practice*) társítja a szakirodalom (Charles, 2011; Jarosz, 2011; Trauger és mtsai, 2010; Wells és Gradwell, 2001).

Ez a fajta folyamatos jelenlét az ételmiszerhez társítottan természetesen a CSA-tagokra is hatással van, a tagok a CSA-ban maguk is megélik a másokért (pl. család), vagy önmagukért való kiállás, gondoskodás örömét (DeLind és Ferguson, 1999). A gazda elérhető közelsége, a saját ételmiszer-biztonság irányításának érzete, és az aktív környezettudatos működés a bizalom, a kapcsolódás és a megbecsülés jelentőségét erősítik bennük (Bougherara, Grolleau és Mzoughi, 2009; Cone és Kakaliouras, 1995; Cox és mtsai, 2008; Feagan és Henderson, 2009; Gale, 2011; Galt, 2013). A gyakorlatban a CSA-termelők jelentős része nő (Wells és Gradwell, 2001), de a tagság nagy része is az: pl. Kane és Lohr (1997) az USA délkeleti részén lévő CSA-kat vizsgáló kutatásában 196 főtől választ kapva 84,6%-os arányban említi a résztvevő női tagokat.

Egészséges táplálkozás

Az idesorolt irodalmakban jellemző az összehasonlítás vagy követéses vizsgálódás, amelyet pl. a bevitt CSA-ételmiszer vs. nem kontrollált ételmiszer-bevitel között végeznek. A tagok nagy része a részvétel hozadékaként megnövekedett változatosságról számol be a zöldség- és gyümölcsfogyasztás, illetve az otthoni főzés viszonylatában (Cohen és mtsai, 2012; MacMillan Uribe, Winham és Wharton, 2012; Minaker és mtsai, 2014). Ez köszönhető annak, hogy a szigorúan időzített heti szállítmányok vállalása erősíti bennük az egészséges étkezés megvalósítását, és az étrendbeli kitartásuk javítását, az idetartozó attitűdváltozást és elköteleződést (Allen és mtsai, 2017; Cone és Kakaliouras, 1995; Tegtmeier és Duffy, 2005; Vasquez, Sherwood, Larson és Story, 2017). A részvétel következményeként csökkenhet a bolti bevásárlások száma, és ezzel együtt az egészségtelen ételek impulzusvásárlásának lehetősége is (Hayden és Buck, 2012; Wharton, Hughner, MacMillan és Dumitrescu, 2015). Számos kutatás arról számol be, hogy a nyers ételek fogyasztása megnő, illetve sokkal több egészséges kísérő termék jelenik meg a tagok asztalán, mint például ecet, olívaolaj, fokhagyma (Sproul és Kropp, 2015; Wharton és mtsai, 2015). Fontos felvetés az is, hogy a CSA-részvétel a gyermekek számára egy alkalmas és elérhető minta ahhoz, hogy szívesebben fogyasszanak egészséges ételeket (Birtalan, Péntes, Rácz és Bárdos, 2018; Chen, 2013; Wharton és mtsai, 2015).

A tagok számára nem feltétlenül ismert, de népegészségügyi szempontból számos fontos eredmény is elérhető mára a szakirodalomban. 151 fős, illetve 583 fős vizsgálatok következtetéseit levonva látható, hogy noha a tagok nagy része a csatlakozáskor is tudatosan táplálkozik, a CSA-tagság eredményeként sokkal több zöldséget és gyümölcsöt esznek, mint amennyit maguktól, a tagság nélkül fogyasztanának (Cohen és mtsai, 2012; Wilkins, Farrell és Rangarajan, 2015). A megtermelt terményeket jellemzően a betakarítás napján adja át a gazda, és ezért összehasonlításban a tagoknak magasabb az A-vitamin- és rostbevitelük, és több zöld színű zöldséget és sárga gyümölcsöt fogyasztanak az átlagos fogyasztókhöz képest (Cohen és mtsai, 2012; Forbes és Harmon, 2008; McCullum, 2004). Az előbbieken túl a rendszeres zöldségfogyasztás eredményeként a szív- és érrendszeri megbetegedések vagy a túlsúly kockázatának csökkenése köthető e fogyasztási modellhez (Aune és mtsai, 2017; Minaker és mtsai, 2014).

Életmódváltás

CSA-kötött életvitel

Életviteli szempontból a kapott termények főszerepbe kerülnek, az átvételtől egészen a fogyasztásig (Kloppenburger és mtsai, 1996; Wharton és mtsai, 2015). Azáltal, hogy rendszeresen jutnak friss zöldséghez és gyümölcshöz a tagok, fokozatosan kialakul bennük egyfajta egészségtudatos magatartás, az étkezést elkezdik ennek egyik elsődleges tényezőjéül tekinteni. Egy 274 fős vizsgálat egyik következtetése, hogy a csatlakozás után jellemzően megváltozik a tagok időbeosztása, gondoljunk például az ételmiszer átvételével járó logisztikai kötelezettségekre vagy a sok nyers zöldség feldolgozására, elkészítésére (Perez, Allen és Brown, 2003). Mivel az otthoni főzések gyakorisága is nő, így az étkezésekre fordított idő is nőni fog (Landis és mtsai, 2010), amit sokszor családi időtöltésként szerveznek meg a tagok, mintegy családi rituálét létrehozva (Birtalan, Péntes és mtsai, 2018; Birtalan, Rácz és Bárdos, 2018; Wharton és mtsai, 2015).

A CSA-tagok motivációs háttere változhat a részvétel során: bár főként az egészségük feletti kontroll vonzza a CSA felé az érdeklődőket, ennek a szempontnak a jelentősége csökkenhet a későbbiekben, míg a szezonális és a hulladékcsökkentés (csomagolásmentesség) szerepe előtérbe kerülhet (Cox és mtsai, 2008; Goland, 2002; Kis, 2014; O'Hara és Stagl, 2002). Tipikus CSA-tevékenységeknek számít az újrahasznosítás (pl. szövetszatyor használata, csomagolások kiváltása), a komposztálás és az otthoni étkezés (MacMillan Uribe és mtsai, 2012). A tagként eltöltött idő hosszának (pl. 5 év vs. 1 év tagság) hatása kimutatható: a régi tagok a részvételhez igazítják életvezetési szabályait, és inkább mellőzik a szupermarketbeli vásárlásokat (Cone és Myhre, 2000; Hayden és Buck, 2012).

Életminőség

Liu és munkatársai (Liu, Gilchrist, Taylor és Ravenscroft, 2017) e közegekben olyan jótékony hatásokat is azonosítanak a kísérő folyamatok között (pl. a gazdaságban végzett önkéntes munka során tapasztalt belső élmények; a természet körforgásával, földdel, gazdával történő kapcsolódásban megtapasztalt elemi meglátások), melyek akár a kilépés után is megmaradnak, és tartósak. Ahogy Delind idézi egy CSA-tagtól: „Ez egy csodálatos kihívás” (Goland, 2002). A résztvevők e környezetben bizonyos vagányságot élhetnek meg (*living dangerously*), hisz olyasmiben tevékenykednek, amely a mindennapjaik során elérhetetlen lenne számukra (Ravenscroft és mtsai, 2013). A CSA-részvételhez kapcsolódó tevékenységek önkéntesen választott időtöltésként is értelmezhetők, így a posztmodern szabadidő-kutatások megközelítéséből (pl. Blackshaw, 2010) a személyes rituális gyakorlatok kialakíthatósága, vagy a mélyebb személyes jelentőség megtalálása is kapcsolható ezen környezethez (Cone és Myhre, 2000; Kis, 2014; MacMillan Uribe és mtsai, 2012; Ravenscroft és mtsai, 2013; Wharton és mtsai, 2015).

A fentebb felsorolt változásokkal párhuzamosan a tagok számos érzelmet élnek meg a részvételük kapcsán: a büszkeségtől kezdve az anticipáción át a büntudatig (Wharton és mtsai, 2015). Az új termények megismerése, új ételek kitalálása, a helyi gazdaság

fenntartásában betöltött szerep, a környezet védelme, a nosztalgia a CSA által kiváltott emlékek kapcsán (pl. gyerekkori vidéki emlékek), a termények kidobása, a CSA-ból való kilépés mind-mind okai lehetnek ezeknek. Chen (2013) a munkamegosztással működő rendszerek (a tagok is bedolgoznak a földmunkákba) vizsgálata során öt-féle érzelmi töltetet csoportosított a részvétellel kapcsolatban: boldogság, szabadság, életgazdagodás, stresszoldás és teljesítmény érzete. A fogyasztói kultúrában szokásos életmóddal szemben a CSA-részvétel a fenntarthatóságért, környezetért történő aktív, személyes felelősségvállalást erősíti (Fajzi és Erdei, 2015; Koger és Winter, 2011; MacMillan Uribe és mtsai, 2012). A kényelmi zónából való kilépés a tanulási zónába (Opitz, Specht, Piorr, Siebert és Zasada, 2017), a régi szokások lecserélése (vagyis az erőforrások aktivizálása) és az együttműködés e közegben jelentősen növelik az életminőséget, jóllétet (Galayda, 2006).

Kényelmetlenségek

Fontos tisztázni ugyanakkor, hogy a tagok kilépésének egyik fő oka az, hogy a CSA kapcsán számtalan, a kényelmes életmódot akadályozó tényezővel (*CSA inconveniences*) találkozhatnak (Delind, 1999; Laird, 1998). A pszichológiai nehézségek, mint az új szokások kialakítása, alkalmazkodás a természethez, lemondás a „fogyasztói társadalomban” megszokott kényelemeiről, a részvétel ellenében hatnak. A tagok jellemzően a szállítás, feldolgozás, előkészítés és menütervezés hatásairól mondanak negatív véleményt (Cohen és mtsai, 2012; Goland, 2002; Lang, 2005; Ostrom, 1997; Vasquez és mtsai, 2017; White és mtsai, 2018). Az öndeterminációs elméletet alkalmazva Zepeda és munkatársai (Zepeda, Reznickova és Russell, 2013) azt találták, hogy a kiesés indoka lehet, hogy a részvétel nem támogatja autonómia-, kompetencia- és kapcsolódás-szükségletüket, szemben a maradó tagokkal, akik megélik ezen szükségleteik kielégülését a CSA-ban. Úgy tűnik, hogy a fogyasztási szokásokhoz kapcsolódó megszokott elvárások aláássák a kezdeti lelkesedést, amit sokan nem tudnak, vagy nem kívánnak a mindennapokra lebontva megoldani (Delind, 1999).

Újraírt sémák

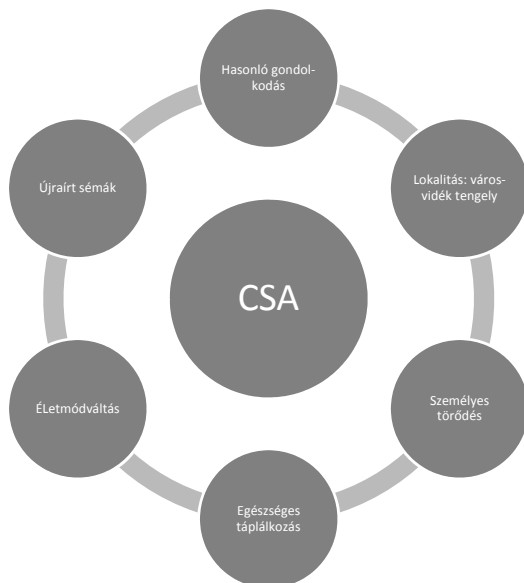
Az emberi gondolkodás jellegzetességeit, összegző mintázatait jelöli a séma fogalma. A szakirodalom áttekintése alapján látható, hogy a CSA-ban mint élelmiszer-környezetben az élelmiszer, a szezonáltság, a természet, és a mezőgazdaság fogalmának személyes újrafogalmazására is sor kerülhet (Cox és mtsai, 2008; Feagan és Henderson, 2009; Hayden és Buck, 2012; Kloppenburg és mtsai, 1996; O'Hara és Stagl, 2002; Perez és mtsai, 2003; Schnell, 2013). Ilyen lehet a helyi (helyben termelés), a bio vagy ökológiai termelés (ebben a megközelítésben történő növénymegmunkálási megközelítés) korábban csak fogalomként ismert kifejezések gyakorlatban megélt megértése; avagy az élelmiszer fogalmának egy olyan láncolatba szerveződése, amelynek integráns része az egészséges termőföld, annak személyes kapcsolódása az étkezéssel, vagy a tiszta tápanyagon keresztüli figyelmes összekapcsoltság a környezettel. Ezen változásokat a tágabb társadalmi, gazdasági, ökológiai kontextus megtapasztalása vagy a fogyasztás

új keretei ösztönzik (Ostrom, 1997; Rossi, 2017; Rossi, Allen, Woods és Davis, 2017; Rossi, Woods és Allen, 2017). E részvételi tapasztalat tehát tovább is gyűrűzhet: az az élmény, hogy a fogyasztói társadalom passzív tagjából az ételkészítésük előállításának és elosztásának, valamint környezetüknek aktív alakítóivá válnak, hatással van arra, hogy a tagok másként gondolkozzanak, akár az életük más területein is változtassanak, ezáltal nagyobb kontrollt szerezzenek felette (Cox és mtsai, 2008; Kis, 2014). Kis (2014) pl. olyan személyes tapasztalást tár fel, ahol a CSA-zöldeghulladékból épített komposzt kapcsán a természeti életciklus – a környezet egészsége fogalmazódik újra, vagy Cox és kollégái (2008) a fogyasztói viselkedésben történő változásokat emelik ki: pl. hogyan változik meg az állatok ételmezésének fogalma.

ÉRTÉKELÉS

A CSA-részvétel alapvetően egyszempontú megközelítéseit – ahogy Schnell (2013) megjegyzi, csak részterületeket elemeznek, atomizálják a tudományos taglalhatóságot – a szakirodalmak értelmezése és újszerű kategorizálása alapján egy többszempontú megközelítés-rendszerre alakítottuk át. Ezáltal a különböző tudományterületek egymással nem kapcsolódó vizsgálódásait egy közös rendszerben is értelmezhetővé tettük, integrálva a CSA-hoz való csatlakozás és a részvétel fenntartása mögött rejlő működés magyarázó tényezőinek széles skáláját. Elemzésünk alapján a részvétel hat aspektusú komplex szerkezetét fogalmaztuk meg (1. ábra).

Ebben a megközelítési rendszerben a helyi egészséges ételkészítés-fogyasztást biztosító, személyes, közvetlenségen és elköteleződésen alapuló CSA-részvétel benn-

1. ábra. CSA-részvételi működés hat aspektusa

tartó aspektusainak hierarchiája, és azok sorrendjének változásai is kezelhetők (vagyis kezelhetővé válik, hogy egy adott keresztmetszeti vizsgálatban/részvétel hosszának függvényében melyik aspektus a legmeghatározóbb). Az olyan megállapítások, mint hogy egyesek számára a tagság a hetente megszerzett zöldséges dobozokkal kezdődik és végződik (Cone és Kakaliouras, 1995), további jelentéstartalmakkal bővülnek, hiszen pl. az Életmódváltás aspektus vagy az Újraírt sémák aspektus nem jelenik meg a redukált piaci értelmezésekben.

Egyre nagyobb jelentőséggel bír az egészséges életmódra nevelés, annak tudatosítása, hogy az egyének is felelősek a saját és környezetük egészségéért (Bárdos és Kraiciné Szokoly, 2018). Az egészség fogalma a WHO (World Health Organization, 1948) megfogalmazása szerint a teljes testi, lelki és szociális jóllét állapota. E mára szűk értelmezésben áttekintésünk alapján a testi jóllétre közvetlenül az Egészséges táplálkozás, a lelki jóllétre a Személyes törődés, a szociális jóllétre pedig a Hasonló gondolkodás hat (a többi aspektus esetében közvetett hatásokat fogalmazhatunk meg). Ugyanakkor az egészségfogalom az utóbbi évtizedekben jelentős változáson ment keresztül – gondolunk itt a holisztikus egészségfelfogásra, illetve annak a környezeti és spirituális dimenziókkal való kibővülésére (ld. Benkő, 2005; Pálmai, 2017), amely már összes aspektusában közvetlenül is értelmezhetővé teszi a CSA jelenségét (pl. Lokalizáció, Újraírt sémák vagy Életmódváltás). A kiteljesedő egészség fogalma mellett a lelki egészség megközelítése is tisztult, és ezáltal tovább bővült (Lippai, 2019): ez mára magába foglalja a személyben zajló szubjektív történések érzelmi harmóniáját, gondolati és spirituális összerendezettségét és realitását, így a feltárt Újraírt sémák, a Lokalizáció és Életmódváltás közvetlen hatása ezen keresztül is megfogalmazható.

A fentieket továbbgondolva és azt kiegészítve elmondható, hogy a CSA felé irányuló elköteleződés nemcsak az erőforrások aktivizálását és az együttműködést jelenti: az amögött található érzelmi-gondolati beágyazottsága ennél összetettebb jelenség. A részvétel egyrészt hat a most általános fogyasztói szemléletmód és életvezetés negatív hatásainak csökkentésére, másrészt lehetőséget kínál az egyén számára az önmegvalósításra, önmagán túlmutató életcélok kialakítására (ld. Fajzi és Erdei, 2015), vagyis a fenntartható pozitív mentális egészség is vizsgálható általa.

KÖVETKEZTETÉSEK

A CSA-k közege komplex módon befolyásolhatja az egyéni részvételt, miközben makropolitikai szinten a WHO által ajánlott felelős mezőgazdálkodás révén járul hozzá a táplálkozás és egészség szempontjainak összekapcsolhatóságához (Jones és Ejeta, 2015; Story, Kaphingst, Robinson-O'Brien és Glanz, 2008). A CSA-tagság interdiszciplinárisan nyitott, kvalitatív taglalása az élelmiszer, a fenntarthatóság, az egészség, és a mentális jóllét területén is releváns eredményeket hozhat, ezek kibontására további vizsgálódás szükséges.

Vélhetően a rövid (kieső) és a hosszú távú csatlakozás más-más típusú aspektusok mentén írható le jobban. Ezzel párhuzamosan felvetődik a kérdés, hogy vajon mit nem találnak meg (mely aspektusban nem találnak fogódzót) azok, akik aztán kilépnek, és vajon mit visznek a kilépés ellenére magukkal (pl. Újraírt sémák). Tekintettel arra,

hogy a fenntartható gondolkodásmód és viselkedés nagymértékben növeli a pozitív mentális egészséget és az ebből származó szubjektív jóllétet (Fajzi és Erdei, 2015), a részvétel pszichológiai megközelítése fontos lehet az élelmiszer-jóllét (*food-wellbeing*) fogalom multidiszciplináris továbbfejlesztésében (Ares és mtsai, 2016; Birtalan, Rigó és mtsai, 2018).

Mivel a CSA-ban való részvétel nem csupán fogyasztás, hanem életmódváltás is egyben, melynek hatása van a résztvevő egészségére, annak pszichológiai aspektusait is figyelembe kell venni. A fenntarthatóságért történő cselekvést, jóllétet, környezettudatosságot, egészségmagatartást, a közösségiséget vagy a testi-lelki-szociális-spirituális egészséget biztosíthatja az ökotudatos CSA-részvétel. Ugyanakkor a kényelmi zónából való kilépés nehézsége a fő oka annak, hogy sok fogyasztó feladja az egészséges és fenntartható tevékenységeket. A szükségletek, motivációk, érzések és itt tapasztalt élmények pszichológiai vetületének elemzése segítségével ezeket a közösségeket még hatékonyabbá, stabilabbá és vonzóbbá lehetne tenni.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozunk anonim lektorainknak, akik megjegyzéseikkel, mondanivalóikkal számos ponton segítették az anyag továbbfejlesztését.

IRODALOM

- Adam, K. L. (2006). *Community Supported Agriculture*. Butte, MT: ATTRA-National Sustainable Agriculture Information Service.
- Allen, J. E., Rossi, J., Woods, T. A., & Davis, A. F. (2017). Do Community Supported Agriculture programmes encourage change to food lifestyle behaviours and health outcomes? New evidence from shareholders. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 15(1), 70–82. <https://doi.org/10.1080/14735903.2016.1177866>
- Ares, G., Giménez, A., Vidal, L., Zhou, Y., Krystallis, A., Tsalis, G., et al (2016). Do we all perceive food-related wellbeing in the same way? Results from an exploratory cross-cultural study. *Food Quality and Preference*, 52, 62–73. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2016.03.014>
- Aune, D., Giovannucci, E., Boffetta, P., Fadnes, L. T., Keum, N., Norat, T., et al (2017). Fruit and vegetable intake and the risk of cardiovascular disease, total cancer and all-cause mortality—a systematic review and dose-response meta-analysis of prospective studies. *International Journal of Epidemiology*, 46(3), 1029–1056. <https://doi.org/10.1093/ije/dyw319>
- Bárdos, Gy., & Kraiciné Szokoly, M. (2018). Egészség, életmód, egészségfejlesztés a felsőoktatás szemszögéből. *Neveléstudomány*, 2, 5–21.
- Benkő, Zs. (2005). Bevezetés az egészségfejlesztésbe. In Benkő, Zs., & Tarkó, K. (szerk.), *Iskolai egészségfejlesztés. Szakmai és módszertani írások egészségterv készítéséhez* (pp. 13–27.). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Birtalan, I. L., Péntzes, M., Rácz, J., & Bárdos, Gy. (2018). Szülői fogyasztás – gyermeki tanulás. In Fehérvári, A., Széll, K. & Misley, H. (szerk.), *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések – Absztrakt kötet – XVIII. Országos Neveléstudományi Konferencia* (pp. 303.). Budapest, Magyarország: ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság.

- Birtalan, I. L., Rácz, J., & Bárdos, Gy. (2018). AFN, as common business. In Pintér, G., Zsiborács, H., & Csányi, S. (szerk.), *Arccal vagy háttal a jövőnek? – LX. Georgikon Napok, Abstract Volume* (pp. 35.). Keszthely, Magyarország: Pannon Egyetem Georgikon Kar.
- Birtalan, I. L., Rigó, A., Bárdos, Gy., Rácz, J., & Oláh, A. (2018). Participation in Alternative Food Networks and Well-being. In Bognár, Cs., & Móricz, K. (szerk.), *9st European Conference on Positive Psychology: Book of Abstracts* (pp. 529.). Budapest, Magyarország: Akadémiai Kiadó AKCongress.
- Blackshaw, T. (2010). *Leisure*. Abingdon: Routledge.
- Bougherara, D., Grolleau, G., & Mzoughi, N. (2009). Buy local, pollute less: What drives households to join a community supported farm? *Ecological Economics*, 68(5), 1488–1495. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.10.009>
- Brundtland, G. (1987). *Our common future: Report of the 1987 World Commission on Environment and Development*. United Nations (Sz. 1, 59.). Oslo: United Nations.
- Charles, L. (2011). Animating community supported agriculture in North East England: Striving for a 'caring practice'. *Journal of Rural Studies*, 27(4), 362–371. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.06.001>
- Chen, W. (2013). Perceived value of a community supported agriculture (CSA) working share. The construct and its dimensions. *Appetite*, 62, 37–49. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.11.014>
- Cleveland, D. A., Copeland, L., Glasgow, G., McGinnis, M. V., & Smith, E. R. A. N. (2016). The Influence of Environmentalism on Attitudes Toward Local Agriculture and Urban Expansion. *Society & Natural Resources*, 29(1), 88–103. <https://doi.org/10.1080/08941920.2015.1043081>
- Cohen, J. N., Gearhart, S., & Garland, E. (2012). Community Supported Agriculture: A Commitment to a Healthier Diet. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 7(1), 20–37. <https://doi.org/10.1080/19320248.2012.651393>
- Cone, C. A., & Kakaliouras, A. (1995). Community supported agriculture: Building moral community or an alternative consumer choice. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 15(51–52), 28–31.
- Cone, C. A., & Myhre, A. (2000). Community-supported agriculture: A sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*, 59(2), 187–197. <https://doi.org/10.17730/humo.59.2.715203t206g2j153>
- Cooley, J. P., & Lass, D. A. (1998). Consumer Benefits from Community Supported Agriculture Membership. *Review of Agricultural Economics*, 20(1), 227. <https://doi.org/10.2307/1349547>
- Cox, R., Holloway, L., Venn, L., Dowler, L., Hein, J. R., Kneafsey, M., & Tuomainen, H. (2008). Common ground? Motivations for participation in a community-supported agriculture scheme. *Local Environment*, 13(3), 203–218. <https://doi.org/10.1080/13549830701669153>
- Cronin, J. J., Brady, M. K., & Hult, G. T. M. (2000). Assessing the effects of quality, value, and customer satisfaction on consumer behavioral intentions in service environments. *Journal of Retailing*, 76(2), 193–218. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(00\)00028-2](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(00)00028-2)
- DeLind, L. B. (2011). Are local food and the local food movement taking us where we want to go? Or are we hitching our wagons to the wrong stars? *Agriculture and Human Values*, 28(2), 273–283. <https://doi.org/10.1007/s10460-010-9263-0>
- DeLind, L. B. (1999). Close Encounters with a CSA: The Reflections of a Bruised and Somewhat Wiser Anthropologist. *Agriculture and Human Values*, 16, 3–9.
- DeLind, L. B., & Ferguson, A. (1999). Is This a Women's Movement? The Relationship of Gender to Community-Supported Agriculture in Michigan. *Human Organization*, 58(2), 190–200. <https://doi.org/10.17730/humo.58.2.lpk17625008871x7>

- Dixon, J., & Richards, C. (2016). On food security and alternative food networks: Understanding and performing food security in the context of urban bias. *Agriculture and Human Values*, 33(1), 191–202. <https://doi.org/10.1007/s10460-015-9630-y>
- Fajzi, Gy., & Erdei, S. (2015). Fenntartható pozitív mentális egészség. A pozitív mentális egészség kibontakoztatása a fenntartható gondolkodásmód és viselkedés keretében. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 16(1), 55–92.
- Feagan, R., & Henderson, A. (2009). Devon Acres CSA: Local struggles in a global food system. *Agriculture and Human Values*, 26(3), 203–217. <https://doi.org/10.1007/s10460-008-9154-9>
- Forbes, C. B., & Harmon, A. H. (2008). Buying into Community Supported Agriculture: Strategies for Overcoming Income Barriers. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 2(2–3), 65–79. <https://doi.org/10.1080/19320240801891479>
- Galayda, J. (2006). *Community supported agriculture, economic preference theory and subjective well-being*. New York: Doctoral dissertation. Rensselaer Polytechnic Institute.
- Gale, H. F. (2011). Building trust in food. Letöltve: 2018. május 14-én: <https://www.chinadialogue.net/article/4207-Building-trust-in-food>
- Galt, R. E. (2013). The Moral Economy Is a Double-edged Sword: Explaining Farmers' Earnings and Self-exploitation in Community-Supported Agriculture: The Moral Economy Is a Double-edged Sword. *Economic Geography*, 89(4), 341–365. <https://doi.org/10.1111/ecge.12015>
- Goland, C. (2002). Community supported agriculture, food consumption patterns, and member commitment. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 24(1), 14–25. <https://doi.org/10.1525/cag.2002.24.1.14>
- Gulyás, E. (2011). *Az etikus fogyasztás, mint a közügyekben való részvétel*. PhD-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Hayden, J., & Buck, D. (2012). Doing community supported agriculture: Tactile space, affect and effects of membership. *Geoforum*, 43(2), 332–341. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2011.08.003>
- Jarosoz, L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in Metropolitan areas. *Journal of Rural Studies*, 24(3), 231–244. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.10.002>
- Jarosoz, L. (2011). Nourishing women: Toward a feminist political ecology of community supported agriculture in the United States. *Gender, Place & Culture*, 18(3), 307–326. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2011.565871>
- Jones, A. D., & Ejeta, G. (2015). A new global agenda for nutrition and health: The importance of agriculture and food systems. *Bulletin of the World Health Organization*, 94(3), 228–229. <https://doi.org/10.2471/BLT.15.164509>
- Kane, D. J., & Lohr, L. (1997). *Maximizing shareholder retention in Southern CSAs*. Portland: Organic Farming Research Foundation.
- Kis, B. (2014). Community-supported agriculture from the perspective of health and leisure. *Annals of Leisure Research*, 17(3), 281–295. <https://doi.org/10.1080/11745398.2014.941885>
- Kis, B. (2017). *Fenntartható fogyasztás és jóllét – A közösség által támogatott mezőgazdaság az egészség/fejlesztés szemszögéből*. Előadás, Személyes tér – közös világ; A Magyar Pszichológiai Társaság XXVI. Országos Tudományos Nagygyűlése, Szeged, Magyarország.
- Kloppenborg, J., Hendrickson, J., & Stevenson, G. W. (1996). Coming in to the foodshed. *Agriculture and Human Values*, 13(3), 33–42.
- Koger, S. M., & Winter, D. D. (2011). *The Psychology of Environmental Problems: Psychology for Sustainability*. Psychology Press.
- Kotler, P. (2004). *Marketing menedzsment*. Budapest, Magyarország: KJK-Kerszöv.
- Laird, T. (1998). Nonrenewal of membership and CSA inconvenience. *CSA Farm Network*, 2, 20–21.

- Lamb, G. (1994). *Community Supported Agriculture/ Can it Become the Basis for a New Associative Economy?* Előadás, 5th Community Supported Agriculture Conference, Kimberton, Pennsylvania.
- Landis, B., Smith, T. E., Lairson, M., McKay, K., Nelson, H., & O'Briant, J. (2010). Community-Supported Agriculture in the Research Triangle Region of North Carolina: Demographics and Effects of Membership on Household Food Supply and Diet. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 5(1), 70–84. <https://doi.org/10.1080/19320240903574403>
- Lang, K. B. (2005). Expanding Our Understanding of Community Supported Agriculture (CSA): An Examination of Member Satisfaction. *Journal of Sustainable Agriculture*, 26(2), 61–79. https://doi.org/10.1300/J064v26n02_06
- Lang, K. B. (2010). The Changing Face of Community-Supported Agriculture. *Culture & Agriculture*, 32(1), 17–26. <https://doi.org/10.1111/j.1556-486X.2010.01032.x>
- Lippai, L. (2019). A boldogság jelentősége a lelki egészség fejlesztésében. In Benkő, Zs., Lippai, L., & Tarkó, K. (szerk.), *Az egészség az életünk tartópillére* (pp. 101–109.). Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Liu, P., Gilchrist, P., Taylor, B., & Ravenscroft, N. (2017). The spaces and times of community farming. *Agriculture and Human Values*, 34(2), 363–375. <https://doi.org/10.1007/s10460-016-9717-0>
- MacMillan Uribe, A. L., Winham, D. M., & Wharton, C. M. (2012). Community supported agriculture membership in Arizona. An exploratory study of food and sustainability behaviours. *Appetite*, 59(2), 431–436. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.06.002>
- McCullum, C. (2004). Using Sustainable Agriculture to Improve Human Nutrition and Health. *Journal Community Nutrition*, 6, 18–25.
- McIlvaine-Newsad, H., Merrett, C. D., & McLaughlin, P. (2004). Direct from Farm to Table: Community Supported Agriculture in Western Illinois. *Culture & Agriculture*, 26(1–2), 149–163. <https://doi.org/10.1525/cag.2004.26.1-2.149>
- Minaker, L. M., Raine, K. D., Fisher, P., Thompson, M. E., Van Loon, J., & Frank, L. D. (2014). Food Purchasing From Farmers' Markets and Community-Supported Agriculture Is Associated With Reduced Weight and Better Diets in a Population-Based Sample. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 9(4), 485–497. <https://doi.org/10.1080/19320248.2014.898175>
- O'Hara, S. U., & Stagl, S. (2002). Endogenous preferences and sustainable development. *The Journal of Socio-Economics*, 31(5), 511–527.
- Opitz, I., Specht, K., Pierr, A., Siebert, R., & Zasada, I. (2017). Effects of consumer-producer interactions in alternative food networks on consumers' learning about food and agriculture. *Moravian Geographical Reports*, 25(3), 181–191. <https://doi.org/10.1515/mgr-2017-0016>
- Ostrom, M. R. (1997). *Toward a Community Supported Agriculture: A Case Study of Resistance and Change in the Modern Food System*. Doctoral dissertation. Madison: University of Wisconsin.
- Pálmai, J. (2017). A holisztikus egészségfogalom felé. In Lippai, L. (szerk.), *Holisztikus egészség, egészségmagatartás és egészségfejlesztés* (pp. 33–38.). Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Pascucci, S., Dentoni, D., Lombardi, A., Cembalo, L., 2016. *Sharing values or sharing costs? Understanding consumer participation in alternative food networks*. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences* 78, 47–60. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2016.03.006>
- Perez, J., Allen, P., & Brown, M. (2003). *Community supported agriculture on the central coast: The CSA member experience*. UC Santa Cruz: Center for Agroecology and Sustainable Food Systems.
- Pole, A., & Gray, M. (2013). Farming alone? What's up with the “C” in community supported agriculture. *Agriculture and Human Values*, 30(1), 85–100. <https://doi.org/10.1007/s10460-012-9391-9>

- Press, M., & Arnould, E. J. (2011). Legitimizing community supported agriculture through American pastoralist ideology. *Journal of Consumer Culture*, 11(2), 168–194. <https://doi.org/10.1177/1469540511402450>
- Ravenscroft, N., Moore, N., Welch, E., & Hanney, R. (2013). Beyond agriculture: The counter-hegemony of community farming. *Agriculture and Human Values*, 30(4), 629–639. <https://doi.org/10.1007/s10460-013-9437-7>
- Réthy, K., & Dezsény, Z. (2013). *Közösség által támogatott mezőgazdaság*. Budapest: Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet.
- Rossi, A. (2017). Beyond Food Provisioning: The Transformative Potential of Grassroots Innovation around Food. *Agriculture*, 7(1), 6. <https://doi.org/10.3390/agriculture7010006>
- Rossi, J., Allen, J. E., Woods, T. A., & Davis, A. F. (2017). CSA shareholder food lifestyle behaviors: A comparison across consumer groups. *Agriculture and Human Values*, 34(4), 855–869. <https://doi.org/10.1007/s10460-017-9779-7>
- Rossi, J., Woods, T. A., & Allen, J. (2017). Impacts of a Community Supported Agriculture (CSA) Voucher Program on Food Lifestyle Behaviors: Evidence from an Employer-Sponsored Pilot Program. *Sustainability*, 9(9), 1543. <https://doi.org/10.3390/su9091543>
- Sabih, S. F., & Baker, L. B. B. (1998). Alternative financing in agriculture: A case for the CSA method. *Acta Horticulturae*, 524, 141–148.
- Schnell, S.M. (2007). Food with a Farmer's Face: Community-Supported Agriculture in the United States. *Geographical Review*, 97(4), 550–564. <https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2007.tb00412.x>
- Schnell, S. M. (2013). Food miles, local eating, and community supported agriculture: Putting local food in its place. *Agriculture and Human Values*, 30(4), 615–628. <https://doi.org/10.1007/s10460-013-9436-8>
- Shi, Y., Cheng, C., Lei, P., Wen, T., & Merrifield, C. (2011). Safe food, green food, good food: Chinese Community Supported Agriculture and the rising middle class. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 9(4), 551–558. <https://doi.org/10.1080/14735903.2011.619327>
- Sproul, T. W., & Kropp, J. D. (2015). A General Equilibrium Theory of Contracts in Community Supported Agriculture. *American Journal of Agricultural Economics*, 97(5), 1345–1359. <https://doi.org/10.1093/ajae/aav029>
- Story, M., Kaphingst, K. M., Robinson-O'Brien, R., & Glanz, K. (2008). Creating Healthy Food and Eating Environments: Policy and Environmental Approaches. *Annual Review of Public Health*, 29(1), 253–272. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.29.020907.090926>
- Sumner, J. (2003). Visions of sustainability: women organic farmers and rural development. *Canadian Woman Studies*, 23(1), 5.
- Tegtmeier, E. M., & Duffy, M. (2005). Community supported agriculture (CSA) in the Midwest United States: A regional characterization. *Leopold Center Pubs and Papers*, 151.
- Thompson, C. J., & Coskuner-Balli, G. (2007). Enchanting Ethical Consumerism: The case of Community Supported Agriculture. *Journal of Consumer Culture*, 7(3), 275–303. <https://doi.org/10.1177/1469540507081631>
- Trauger, A., Sachs, C., Barbercheck, M., Brasier, K., & Kiernan, N. E. (2010). "Our market is our community": Women farmers and civic agriculture in Pennsylvania, USA. *Agriculture and Human Values*, 27(1), 43–55. <https://doi.org/10.1007/s10460-008-9190-5>
- Vasquez, A., Sherwood, N. E., Larson, N., & Story, M. (2017). Community-Supported Agriculture as a Dietary and Health Improvement Strategy: A Narrative Review. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 117(1), 83–94. <https://doi.org/10.1016/j.jand.2016.09.029>
- Wells, B. L., & Gradwell, S. (2001). Gender and resource management: Community supported agriculture as caring-practice. *Agriculture and Human Values*, 18(1), 107–119.

- Wharton, C. M., Hughner, R. S., MacMillan, L., & Dumitrescu, C. (2015). Community Supported Agriculture Programs: A Novel Venue for Theory-Based Health Behavior Change Interventions. *Ecology of Food and Nutrition*, 54(3), 280–301. <https://doi.org/10.1080/03670244.2014.1001980>
- White, M. J., Jilcott Pitts, S. B., McGuirt, J. T., Hanson, K. L., Morgan, E. H., Kolodinsky, J., et al (2018). The perceived influence of cost-offset community-supported agriculture on food access among low-income families. *Public Health Nutrition*, 21(15), 2866–2874. <https://doi.org/10.1017/S1368980018001751>
- Wilkins, J. L., Farrell, T. J., & Rangarajan, A. (2015). Linking vegetable preferences, health and local food systems through community-supported agriculture. *Public Health Nutrition*, 18(13), 2392–2401.
- World Health Organization (1948). *Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.* World Health Organization.
- Zepeda, L., & Leviten-Reid, C. (2004). Consumers' Views on Local Food. *Journal of Food Distribution Research*, 35(3), 1–6.
- Zepeda, L., & Li, J. (2006). Who buys local food? *Journal of Food Distribution Research*, 37(3), 1–11.
- Zepeda, L., Reznickova, A., & Russell, W. S. (2013). CSA membership and psychological needs fulfillment: An application of self-determination theory. *Agriculture and Human Values*, 30(4), 605–614. <https://doi.org/10.1007/s10460-013-9432-z>
- Zsolnai, L., & Podmaniczky, L. (2010). Community Supported Agriculture. In Tencati, A. & Zsolnai, L. (Eds), *The Collaborative Enterprise: Creating Values for a Sustainable World* (pp. 137–150.). Oxford: Peter Lang Academic Publishers.

NYILATKOZAT ÉRDEKÜTKÖZÉSÉRŐL

A szerzők ezúton kijelentik, hogy esetükben nem állnak fenn érdekütközések.

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

SUBJECTIVE ASPECTS OF COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE

BIRTALAN, ILONA LILIÁNA – KIS, BERNADETT – BÁRDOS, GYÖRGY

Theoretical background: *Community Supported Agriculture (CSA) is a rapidly growing phenomenon worldwide, a model of production and distribution of local food that connects the producer and consumers (members) directly. As a grassroot initiative, CSAs can be seen as a step towards the decommodification of food and are directly associated with sustainability which is rarely involved in psychological and health promotional discourse in Hungary.*

Methods: *In the selection process of literature, at first papers containing specific word combinations were selected. Articles recommended by academic literature search portals during this process and references section of the selected papers were studied further in the context CSA involvement to find more relevant articles.*

Results: *Based on our review it seems that CSA participation can be interpreted not only through factual advantages: Similar Thinking, Locality: urban-rural axis, Personal Care, Lifestyle Change, and Rewriting of Schemes are at least as important.*

Consequences: *According to our view, studying participation in CSA may yield useful information for developing the concept of sustainable positive mental health.*

Keywords: *Community Supported Agriculture; CSA participation (membership); consumption; lifestyle; mental health*